

SAYI SİMGEÇİLİĞİNDEN KEHÂNETE BİR MECZUP VE ESERİ ÂŞIK CEMÂL VE AMASYA SEYAHATNÂMESİ

**From Number Symbolism to Prophecy, an Ecstatic and His Work Aşık Cemal
and The Book of Amasya Travel**

Yrd. Doç. Dr. Gürol PEHLİVAN*

ÖZ

"Meczup", İslam dünyasında Allah aşkıyla kendinden geçen ve bir daha da ayılamayan anlamındadır. Bu anlamıyla "deli" teriminden farklı bir kategori olarak ele alınmakta, meczuplara saygı gösterilmektedir. Bu meczuplardan biri olarak nitelendirilebilecek Âşık Cemâl, 1875'e doğru İstanbul'da doğmuş olup ölüm tarihi bilinmemektedir. Ancak 1940'lı yıllarda hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş İstanbul'unun meşhur simalarından olan bu zât, tek telli sazıyla kahve ve sokaklarda yaşam savaşı vermiştir. Âşık Cemâl'den elimize *Amasya Seyahatnâmesi* isimli tek eser kalmıştır. On altı sayfalık bu risale, yazarın beş rakamı çerçevesinde oluşturduğu bir takım kehanetlerini içermektedir. Bu kehanetlerin önemli bir kısmı millî meselelere aittir. Yazar, Çanakkale ve Sakarya harplerinin kazanılması, şapka iktisası gibi hususlarda sakalını kesmek, çingirak çalmak gibi bir takım işaretlerle toplumu önceden haberdar ettiği iddiasındadır. Risalenin temelini oluşturan temel anlayış ise tasavvuftur. Kendisi de Halvetî tarikatına mensup olan Âşık Cemâl, vahdet ve aşk terimleri temelinde bir evren anlayışı sergilemektedir. Evrende sadece Allah'ın hakiki vücuda (varlığa) sahip olması demek olan vahdete, Cemâl'in sazının tek telli olması işaret etmektedir. Ancak yine risalede bu tasavvufi yaklaşımla birlikte, tek telin "saadet" ve "vahdet-i milliye"ye de işaret etmesi, yazarın aynı zamanda politik bir tutum takındığının göstergesidir. Aşk ise Cemâl'e göre evrenin mayasıdır. "Hak âşığı" olan yazar, derbeder yaşantısının ipuçlarını vermektedir. Âşıklık hâli onun Allah ile yakınlık kurmasını sonucunu doğurur ki böylece gelecekte haber vermesi mümkün olabilmektedir. Bu makalede Âşık Cemâl'in hayatı hakkında bilinenler ortaya konacak, Amasya Seyahatnâmesi'nin tespit edilebilen üç varyantındaki değişiklikler mercek altına alınacak ve son olarak da eserin 1926 baskısı içerik bakımından incelenecektir. Bu incelemede eserin tasavvufi arka planı, kehanet motifinin Türk ve İslam kültüründeki yeri dikkate alınacaktır. Böylece eserin basit bir akla geleni yazma olmadığı, Âşık Cemâl'in devrin halkının önem verdiği hususları kullanmak suretiyle risalesinin satışını artırma amacını güttüğü gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler

Âşık Cemâl, Amasya Seyahatnâmesi, meczup, deli, sayı simgeçiliği, kehanet.

ABSTRACT

In the world of Islam, an ecstatic means someone who has been overwhelmed by the love of God and has never been awakened from this again. In this sense, it is regarded as a different category from "lunatic," and the ecstatic are respected. Âşık Cemâl, who can be considered one of these ecstatics, was born around 1875 in Istanbul, though it is not known when he died. However, it is understood that he was living in the 1940s. As one of the well-known figures in Istanbul in transition period from the Ottoman to the Republic, he fought for a living with his single string instrument in the streets and coffeehouses. The only work that remained from Âşık Cemâl is *The Book of Amasya Travel*. That sixteen-page booklet includes some prophecies based on number five. An important part of these prophecies refer to national issues. The author claims that he has informed the public in advance about matters such as Çanakkale Victory, Sakarya Victory, or Hat Reform by means of some signals like cutting his beard or ringing a bell. The fundamental view which underlies the booklet, however, is the Islamic Mysticism. Âşık Cemâl, who was also connected to the Halveti order, presents an understanding of the universe based on the terms unity and love. Cemâl's instrument's being one-stringed points out the term unity (vahdet), which means only God has true existence. Nevertheless, despite this mystic approach in the booklet, the single string refers to felicity and national solidarity as well, which indicates that the author adopted a political attitude at the same time. Love, on the other hand, is the yeast of the universe in his views. His state of devotion leads to establishing closeness to God, so it is likely for him to foretell about future. In this article, what is known about Âşık Cemâl's life will be presented, and, following this, his work, *The Book of Amasya Travel*, will be analyzed. In the analysis, the sufistic background of the work and the place of prophecy motif in Turkish and Islamic cultures will be taken into consideration. Consequently, it will be revealed that the work is not simply an act of writing on impulse, and the writer pursued a goal for selling his booklet by means of using the subjects which were considered important by the public in that period.

Key Words

Âşık Cemâl, The Book of Amasya Travel, ecstatic, number symbolism, prophecy.

* Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halk Bilimi Anabilim Dalı. Manisa/Türkiye, gurolpehlivan@hotmail.com

Giriş

Deli, “biz” olmadığını “biz”e en şiddetli biçimde hissettirendir. “Biz”, “Akıl sağlığı” bakımından “normal olduğumuz”dan, genele uymayan tavırlar gösteren kişilere “normal değil” gözüyle bakarız. Modern tıp için de deliyi akli başında kişiden ayıran sınırlar tartışma konusudur (Scull, 2017: 15-17). Bu bağlamda Türkçede “deli, mecnun, meczup, akıl hastası” gibi isimlerle anılan bu kişilerin tanımlanıp konumlanmasında her toplumda çeşitlilik gösteren tavırlar oluşmuştur. Hatta aynı toplum içinde bu tavırların hangilerinin “delilik” olarak kabul edildiğinin zamanla değişebildiği de gözden uzak tutulmamalıdır.¹ Bu açıdan bakıldığında Türk kültüründe “deli” kavram alanının oldukça geniş olduğu söylenebilir (Aça, 2013: 92-96).² Ancak temelde ikili bir ayırmadan bahsetmek mümkündür:

Birincisi Fransızca “aliéne” karşılığı olarak kullanılan “mecnûn (deli)” kelimesidir ki günümüzde “psikotik” terimine denk düşmekte olup bariz davranış bozuklukları gösteren kişilere işaret eder. Konuyla ilgili Osmanlı belgelerinde de bu kelime yaygın olarak görülür (Artvinli, 2013: 23). Evliya Çelebi ise “mecnûn” kelimesini “melankoliden muzdarip kişiler” için kullanmaktadır (Kurtuluş, 2016: 113). İkinci sözcük ise “mezcûb”tur. Allah aşkıyla kendinden geçen (cezbeye tutulan) ve bir daha kendine gelemeyen kişilere verilen isimdir (Uludağ, 1997: 352). Ancak şunu da belirtmek lazımdır ki tasavvufi terminolojide “mecnûn” kelimesi, “mezcup” karşılığında kullanılmaktadır (Öztürk, 2013: 84). Meczuplarla ilgili olarak tasavvufi literatürde

zengin bir birikim oluşmuştur (Dols, 2013: 474-530). Şeriatın yasaklarına uyma konusunda dikkatsiz olan (Öztürk, 2013: 79-81) meczuplar, esasen bu kurallara uymak zorunda değildir (Schimmel, 1999: 35); çünkü kendilerinde olmadıklarından masumdurlar (Safer Baba, 1998: 178).

Osmanlı dünyasında meczupların kesinlikle “deli” muamelesi görmediği açıktır. Bu bağlamda Eski İstanbul’da da meczuplara çok saygılı davranılmaktaydı. Yaptıkları her türlü gariplik, çırlıçıplak dolaşmaları, pervasız konuşmaları, pislik içinde oldukları hâlde istedikleri yere girip çıkmaları hep hoş karşılanmıştır (Koçu, 1966: 4353). Bunda meczupların etrafa zarar vermemeleri ve başkalarına asla kötülük yapmamaları önemli bir etken olmuştur (Karakışla, 2014: 23). Bu meczupların her birinin ayrı bir işareti, kıyafeti, diline pelesenk ettiği sözleri bulunur, halk onları bu özellikleriyle diğerlerinden ayırırdı (Göktaş, 1994: 319-320). İstanbul için yapılan yukarıdaki tespitler Anadolu için de geçerlidir.³ Nitekim bu makalede konu edindiğimiz Âşık Cemâl’in tek telli sazı ve kıyafeti, Göktaş’ın bu tespitine tam olarak uymaktadır.

Âşık Cemâl’in *Amasya Seyahatnamesi*, ilk bakışta âşıkların yol ve yolculuk destanlarına benzer gibi görünse de öyle değildir. Bilindiği gibi âşıkların çıktıkları seyahatlerin anlatıldığı bu tür destanlarda âşıklar, gezip gördükleri yerleri bu yerlerin tabii güzelliklerini, kutsal mekânlarını, insanların hâllerini ve başlarından geçenleri anlatırlar (Çobanoğlu, 2000: 83). Âşık Cemâl ise eserinde başta ki bir-iki satır hariç, Amasya’dan hiç bahsetmemektedir.

Bu makalede Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden ve geçimini âşıklık yaparak kazanan bir meczup dervişin hayatı hakkında bilinenler bir araya getirildikten sonra, kaleme aldığı *Amasya Seyahatnamesi*'nin 1926 baskısı üç bölüme ayrılarak, metin merkezli olarak incelenecek; eserdeki "beş rakamı, gelecekte haber verme, vahdet, aşk, vatanın birliği, şapka inkılâbı" hususlarına değinilecektir. *Seyahatnâme*'nin ilk şeklini oluşturan destan hâliyle, 1341 ve 1926 nüshaları arasındaki farklılıkların siyasi ve sosyo-kültürel sebepleri üzerinde durulacaktır. Böylece Osmanlı'dan cumhuriyete geçişin bir meczup âşığın hayatında meydana getirdiği değişiklik gözler önüne serilecektir. Makalenin sonunda "Ek" olarak risalenin Latin kökenli Türk alfabesine aktarımı verilecek, böylece haklarında metin ve bilginin çok olmadığı Osmanlı coğrafyasındaki meczuplarla ilgili literatüre katkı sağlanacaktır.

1. Tek Telli Saz Şairi Âşık Cemâl'in Hayatı

1875'e doğru İstanbul'da doğmuştur. Farklı eşlerinden çok sayıda çocuğu olan Evkaf Baş Mümeyyizi Trabzonlu Kambur Mustafa Bey'in oğludur. Babası erken öldüğünden üvey baba ve üvey ana elinde öğrenimi ihmal edilmiş, serazat büyümüş, çok genç yaşlarda Kocamustafapaşa'daki Ramazan Efendi dergâhına bağlanmıştır (Göktürk, 1959: 1146). Bu tekke, 16. yüzyılda Halvetiyye'nin Ramazaniyye koluna aittir. 19. yüzyıl içerisinde yine aynı tarikatın Sünbüliyye koluna geçmiştir (Tanman, 1990: 131-132).⁴ Bu durum, şairin Halveti-Sünbüli olduğu göstermektedir.

Nitekim Âşık Cemâl, hizmetlerine mükâfat olarak "şeyhzâdem" olarak tanıttığı Şeyh Mehmed Efendi tarafından Tepebağ'ındaki köşke götürüldüğünü yazmaktadır (Âşık Cemâl, [ty]). Bu zât, Ramazan Efendi dergâhının 12 Şubat 1907'de vefat eden (Osmanzâde, 2006: 456) Halveti-Sünbüli postnişini Şeyh Mustafa Şükrü Efendi'nin oğlu, Şeyh Hafız Mehmed Tevfik Efendi'dir. Mehmet Tevfik Efendi, babasının yerine posta geçmiştir (Yücer, 2004: 176). Böylece Âşık Cemâl'in önce Şeyh Mustafa Şükrü Efendi'ye, ardından da oğluna intisap ettiği anlaşılıyor. Babasının dostu Selanik Evkaf Muhasebecisi Ahmed Fahreddin Bey'in kızı ile evlenerek Selanik'e gitmiş (Göktürk, 1959: 1146)⁵; bu sırada on dokuz yaşında olan Cemâl, kayınbabasının ısrarıyla mekteb-i idadiye başlamış, fakat burada da tekkelere devamlı birlikte esrara alışmıştır. Bu durum aile arasında huzursuzluğa sebep olunca, çıkan bir kavga sonucu eşini ve küçük yaşta çocuğunu terk ederek İstanbul'a dönmüştür. Babasından kalan önemli bir yekûn tutan mirasını tasfiye ederek tekkede yaşamaya başlamıştır. Bu sırada esrarkeşliğine, içki müptelâhını da eklemiştir (Göktürk, 1959: 1146-1147). Evkaf-ı hümayun teberrükat-ı vakfiyye kitâbetinden emekli olmuştur (Âşık Cemâl, [ty.]). Hayatına bu şekilde devam ederken, Mazhar Bey isimli bir zât, İstanbul Silivrikapı'da Tepebağ semtindeki köşkünde Cemâl'e beş telli bir saz hediye etmiştir (Âşık Cemâl, 1926: 3).⁶ Öteden beri saza, âşıklığa hevesi olan (Göktürk, 1959: 1147) Cemâl de bu sazla yollara düşmüştür. Bu noktada Âşık Cemâl'in yazdıklarıyla ikincil kaynaklar arasında bir

uyuşmazlık vardır. Göktürk, Cemâl'in sazı aldıktan hemen sonra "Gönül bir, dost bir, Allah bir" diyerek, sazın dört telini çıkardığını ifade ederken (Göktürk, 1959: 1147; İstanbul, 1993: 360); *Amasya Seyahatnamesi*'ndeki;

"İstanbul'da Silivrikapı haricinde Tepebağ nam mahallinde kain köşkününde sâkin Mazhar Bey'den **beş telli olarak yadigâr sazımın perdeleri de beş olduğu hâlde İstanbul'dan hareketle Bandırma'dan Bursa, Eskişehir, Ankara tarihiyle Amasya'ya kadar edilen seyahatte tesâdüf edilen cemâller de beştir. Şöyle ki umumî seferberliğin ilanından on beş gün sonra Amasya şehrine vusûlümde beş tellerden dört telleri çıkarılıp tek tel üzerinde çalınması Amasya mutasarrıfının (...)**" (3)

ifadeleri dört telin sonradan çıkarıldığını göstermektedir. Yukarıda sazı aldığı yerin sahibi ve hediye veren noktasında da Göktürk'ün farklı bir rivayeti verdiği dikkate alınır, Göktürk'ün sözlü kaynaklardan aldığı bilgilerle maddeyi yazdığı söylenebilir. Nitekim burada *Amasya Seyahatnamesi*'nden de bahsedilmemesi, eseri Göktürk'ün görmediği kamısını uyandırmaktadır.

Bandırma, Bursa, Eskişehir, Ankara yoluyla Amasya'ya kadar bir seyahat yapan Âşık Cemâl, burada 6 Eylül 1914 tarihinde⁷ tek telli saziyle *Arş İleri* marşını çalınca bu şehrin mutasarrıfı Cemâl Bey'in hayretini kazanmıştır. Burada Cemâl Dede'nin yönetimindeki Amasya Mevlevihânesi'nde beş gün⁸ kalmıştır (Âşık Cemâl, [ty]; Âşık Cemâl, 1341: 2; Âşık Cemâl, 1926: 3).

İstanbul'a döndükten sonra

kendini "*Her havayı tek tel ile çalan sazende-i cihan Âşık Cemâl*" diye tanıtan Cemâl'in bir elinde yarım metreden büyük bir tabelası bulunur, bunun üzerinde "*Tek Telli Sazsairi Âşık Cemâl*" yazısı okunur, öteki elinde silah gibi omzuna dayalı tek telli sazı bulunurdu (Aksel, 1975: 7447). Aksel'e göre 1922 tarihinde sık sık İstanbul sokaklarında görülen âşık, daha çok Fatih, Malta caddesi, Karagümrük, Silivrikapı semtlerinde görülürdü. Yaz-kış giydiği uzun bir paltosu mevcuttu. Sert uzun adımlarla yürüyen âşığın bakışları da sert olup siyah gözleri ve kırçıl bir sakalı vardı (Aksel, 1975: 7447).⁹ Yıllarca perişan bir halde semt semt, kahvehâne kahvehâne dolaşan Âşık Cemâl'in muhatapları için söylediği manzumeler de genellikle anlaşılmaz olarak nitelenmiştir. Nitekim Göktürk, bunlardan bir tanesini nakletmiştir:

"*Fikriyâ senin dildeki bu nârını
Söndürmez asla ol yedi deryâ
Derunun nehri Ceyhuni çağlar
Hep aşk-i yârdır seni böyle mest
iden*

*Melek simâ, saçı Leylâ
Muhâl, tasviri muhal senin hâl-i
pür melâlin*

*Vakıf ancak halime cihanda gani
Mevlâ!*" (Göktürk, 1959: 1147)¹⁰

Aksel, Âşık Cemâl'in saz ve sözünün hiç kimseye benzemediğini söyledikten sonra hakkındaki şu rivâyeti naklediyor:

"Söylentilere göre zengin bir ailenin oğlu olduğu halde aşk derdine tutulmuş, eline bir saz vermişler, dili çözülmüş, tek telli sazı ile şehir şehir köy köy dolaşırmuş." (Aksel, 1975: 7447).

Yukarıdaki rivayetin halkın zihnindeki âşık-meczip kalıbına uygunluğu açıktır. Âşık Cemâl'in bir de taklidi olduğunu yazan Aksel, bu kişinin kendini Âşık Cemâl olarak tanıtarak ufak-büyük demeden para topladığını, para yoksa elbise, pabuç, gömlek talebinde bulunduğunu yazıyor (Aksel, 1975: 7447). Bu durum, Âşık Cemâl'in İstanbul'da ne kadar tanındığının, sevildiğinin göstergesi olsa gerek. Esasen meczuplara karşı her zaman cömert olan İstanbul halkı, onları Allah'ın aşkında erimiş kimseler olarak görmekteydi.¹¹

1934 yılında "Âşık" soyadını alan Cemâl'in ne zaman öldüğü bilinmemekle birlikte, Hakkı Göktürk'ün *İstanbul Ansiklopedisi*'ne yazdığı biyografiden 1940'lı yıllarda hayatta olduğu anlaşılmaktadır (İstanbul, 1993: 360).

2. Tel, Tek; Fakat Anlamı Değişken

Amasya Seyahatnamesi, Âşık Cemâl'in tespit edilebilen yegâne eseridir. Bu risalenin önce tek sayfalık bir destan olarak basıldığı (Âşık Cemâl, [ty]), daha sondaki tarihlerde bir risale şeklinde en az iki revizyondan geçtiği anlaşılmaktadır: Bunlardan ilki 8 sayfalık R. 1341 [1925] tarihli nüsha, ikincisi ise 16 sayfalık 1926 tarihli nüsha. Bunların dışında 1926 varyantının 1927 tarihli Ahmet İhsan matbaasında basılan bir nüshası daha vardır. Bu durumdan anlaşıldığı kadarıyla Âşık Cemâl bu risaleyi farklı zaman ve şekillerde bastırılmış olup ulaşılamayan başka nüshalar olması da çok mümkündür. Nitekim Malik Aksel, 1928 tarihli bir nüshayı kullanmıştır. Bu noktada bu üç benzer metin arasında bir takım ilginç farklılıkların olduğu belirtilmelidir. Bu durum, Türkiye'nin geçirdiği sosyo-kültürel değişimlerle yakından ilişkilidir.

Önceden de yazıldığı gibi Âşık Cemâl bir Halvetî dervişidir. Kendisine ait bir evi olmayan Cemâl, Ramazan Efendi dergâhında kalmaktadır. Bu durumun ifadesi, incelenen üç metinde farklılık göstermektedir:

Destan	1341 [1925] Nüshası	1926 Nüshası
İstanbul'da Koca Mustafa Paşa'da Ramazan Efendi dergâh-ı şerifinde sâkin fukara-yı dervişândan Amasya seyyahı Ahmet Cemâl.	İstanbul'da Koca Mustafa Paşa'da Ramazan Efendi dergâh-ı şerifi yirmi beş senelik ikâmetgâhim olup beş odalı işbu dergâhın (2)	Yok
	[...] Bu beş cemâl ile İstanbul'a avdet beş odalı dergâha muvasalat-tan sonra [...] (3)	[...] müte'akib yirmi beş senelik Koca Mustafa Paşa'da Ramazan Efendi câmi'-i şerifi havalisinde beş odalı ikâmetgâhimde [...] (4)

Açıkça görüldüğü üzere tekkelerin kapatılmadığı tarihlerde basılmış iki varyantta Âşık Cemâl kaldığı yeri ve derviş olduğunu açıkça ifade etmektedir. Hatta bu iki nüshadaki fotoğraflarında da derviş kıyafetindedir (foto 1, 2). Ancak 1926 tarihli nüshada bu durum değişmektedir; çünkü Âşık Cemâl derviş olduğunu ihsas ettirecek tüm verileri ortadan kaldırmıştır. 30 Kasım 1925 tarihinde tekke ve zâviyelerin kaldırılmasına dair kanun

kabul edildiği düşünüldüğünde, Âşık Cemâl'in bu tavrı anlaşılır olmaktadır.

Üç varyantta ortak bir motif olarak, Âşık Cemâl'in sazının tek telli oluşu dikkat çekmektedir. Ancak bunun sebebi benzer metinler arasında farklı şekillerde açıklanmaktadır:

Destan	1341 [1925] Nüshası	1926 Nüshası
Ârifler anlar bir telli sazı Perdesi on iki nedir niyâzı Bir pâdişâha, on iki vezîre Duâdır sîdkile sazın avâzı	[...] Vahdet-i millîye şerefine tek tel ile çalınan sazının (3)	[...] Vahdet-i millîye şerefine tek tel ile çalınan sazının (4)
[...] Fransız, Moskof, Japon ve İngiliz kahrı için bu sazın dört telleri koparıldı. Osmanlı, Alman, Avusturya ittifadın delâlet üzere bir tek tel üzerinden on iki perde ile [...]	Türk milleti Türk milleti birlikte bulun rifati Tek telli şu sazın budur ancak hikmeti (6)	Bir tel birlik kuvvetini gösterir Buldu halâsı birlik ile şu diyâr (13)

Aslında tüm metinlerde “birlik” fikrinin esas alındığı görülmektedir. Ancak ilk metnin I. Dünya Savaşı sırasında yayımlanmış olması, âşığın bu temayı müttefiklerin birliği olarak yansıtmaya zemin hazırlamıştır. Öte yandan “tek tel” ile “tek padişah” arasında da anlam ilgisi kurulmaktadır. Cumhuriyetin ilanından sonraki metinlerde ise “vatanın birliği” fikri esas teşkil etmiştir. Bununla da âşık, Millî Mücadele esnasında yurdun padişah yanlıları ile TBMM taraftarları arasındaki bölünmüşlüğüne sona ermesini vurgulamaktadır.

Üçüncü ve çok önemli bir ayrımda 1341 ve 1926 benzer metinleri arasında görülmektedir. 1341 varyantında, beşlere örnek verilip konu “aşk”a bağlanır ve buradan da metin Türkiye için dualarla sona erer. 1926 varyantında ise beşlere örnek verilip “aşk” bahsine geçildiğinde;

1341 [1925] Nüshası	1926 Nüshası
‘Aşk gayet kuvvetli bir cazibeye mâlik bir hakikatdir ki cânânına âşıkı isâl eden işte bu âşktır. Bütün kainat işbu seyahatnamedeki beşlerin teşâdüfât-ı garibesine hayrân olup bu beşlere inzimâm eden bir beş daha var bu beşlerin birincisi Âşık Cemâl da’iniz İstanbul’da Evkaf Muhasebe-i Umumiye kaleminde kâtib iken zuhûr-ı hürriyetten beş mâh mukaddem fes yerine külah giyip külah ile kaleme devam ve zuhûr-ı hürriyete kadar külah ile ifâ-yı vazîfe eyledim, binaen’aleyh o külah hürriyeti tebşir eden bir külah idi. (7)	‘Aşk gayet kuvvetli bir cazibeye mâlik bir hakikatdir ki cânânına âşıkı isâl eden işte bu âşktır. Bütün kainat işbu seyahatnamedeki beşlerin teşâdüfât-ı garibesine hayrân olup bu beşlere inzimâm eden bir beş daha var bu beşlerin birincisi Âşık Cemâl da’iniz İstanbul’da Evkaf Muhasebe-i Umumiye kaleminde kâtib iken zuhûr-ı hürriyetten beş mâh mukaddem fes yerine külah giyip külah ile kaleme devam ve zuhûr-ı hürriyete kadar külah ile ifâ-yı vazîfe eyledim, binaen’aleyh o külah hürriyeti tebşir eden bir külah idi. (7)

yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, bu baskının temel özelliği olan kehanet motifine geçmektedir. Bu motife diğer varyantlarda rastlanmamaktadır. Bunun sebebi, Âşık Cemâl'in değişen şartlara ayak uydurmaya çalışmasında aranabilir. Tekkelerin kapatılmasıyla 25 yıldır barındığı mekâna veda eden âşığın yaşamının oldukça zora girdiği, 03 Mart 1930 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir haber vasıtasıyla anlaşılabilir. Habere göre gazetenin idarehanesine gelen âşık, yatacak yerinin bile olmadığını belirtmiştir (Âşık Cemâl, 1930: 3). Bu durum, âşığın 1925’te baskısı

yapılan risalesini 1926'da niçin yeni-lediğini açıklar mahiyettedir. Cemâl bu risalede, cumhuriyet devrimlerine taraf olduğunu, hatta bunları daha önceden müjdelediğini ifade etmek suretiyle dönemin idarecilerinden kalacak yer için destekte bulunmalarını istemiş olabilir. Ancak 1930'lu yıllardaki beyanından da anlaşılacağı üzere başarılı olamamıştır.

3. Beş Rakamının Meclûbu Olmak

Amasya Seyahatnamesi, Âşık Cemâl'in beş sayısına tutkulu bağlılığını gösteren Türk edebiyatının bu husustaki en ilginç eserlerinden birisidir.¹² Risale, ailesini terk edip İstanbul sokaklarında çaldığı ve söyledikleriyle geçinen bir meczubun, kendisine esrarlı bir hava katarak, yaptığı bazı kehanetleri içermekte olup bu öngörülerini kabul ettirmek için halkın ortak bilinç üstünde önemli bir yeri olan meczupların karizmasından faydalanmaktadır. Bilindiği gibi Osmanlı coğrafyasında yaşayan müslüman halkın meczuplara karşı büyük bir ilgisi vardı. Bu bağlamda onları uğurlu kabul edip onların söylediği her sözü hakikatın bir işareti veya gelecek için tebşirat olarak kabul ediyorlardı. Bu bağlamda elde olan anlatılarda en çok dikkati çeken nokta, meczupların aslında akıldan yana zayıflıkları olmadığı hâlde öyle görünmeyi tercih ettikleri, böylece insanlardan uzak kalabildikleridir. Esasen İslâm tasavvufunun meczup kavramını kabul edip saygı göstermesi, öyle anlaşılıyor ki halkın saygısının dinî bir nitelik almasında önemli bir etken olmuştur. Ancak konuyu sadece İslâm'la sınırlandırmak çok da doğru değildir.

Müslüman olmayan Türk topluluklarına da bakıldığında, pek çok kültürde olduğu gibi (Mauss, 2005: 390) Türklerde de histerik tavırlar gösteren kişiler görülmektedir. Özellikle kamlar bu nitelikleriyle öteki dünyayla iletişime geçmektedirler. Bu da gösteriyor ki oldukça erken tarihlerden itibaren Türk kültüründe görülen kamların mevcudiyeti ve histerik tavırları (Ülken, 1971: 168-172), İslâmiyet'in kabulüyle birlikte bazı derviş gruplarında rastlanan cezbeli kişilerin toplum tarafından kutsal veya yarı-kutsal kabul edilmelerinde kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır. Pek tabii yeni dine geçişle bazı eski kamların da tasavvufi oluşumlar içinde eridikleri düşünülebilir.

Bu küçük eserde Âşık Cemâl, kendisinden bekleneceği üzere, hemen konuya girer ve risalesini "*Beş kıtali küre-i 'arz üzerinde emsâli görülmemiş beşlerin tesadüfât-ı garibesini beyân eden Amasya Seyahatnamesi*" olarak tanıtır (3)¹³. Bu tanım bile nasıl bir eserle karşı karşıya kaldığımızı açık bir biçimde beyan etmektedir. Eserin tamamı Âşık Cemâl'in beş rakamının kutsal karakteri üzerine yaptığı çıkarımlar ve buna bağlı olarak, bazı olayları önceden haber verdiği iddialarının üzerine kuruludur. Bu bağlamda eseri, üç bölüme bağlı on beş kısım olarak incelemek mümkündür:

1. Beş rakamı: Kendi içinde iki kısma ayrılabilir:
  - a. Beş rakamıyla ilgili olaylar,
  - b. Beş rakamının değeriyle ilgili çıkarımlar,
2. Âşık Cemâl'in kehanetleri,
3. Açıklamalar.

3.1. Beş Rakamı

Beş, bir tek ve bir çift sayıdan elde edilen ilk sayı olup insan yaşamı ve beş duyuyla bağlantılı bir sayı olarak kabul edilir. Bu sebeple Avrupa'dan Çin'e, Kuzey Amerika Kızılderililerinden Hindistan'a uzanan geniş bir alanda kullanım alanı bulmuştur (Schimmel, 1998: 118 vd.). Bu bağlamda İslamiyet'te de önemli sayılar arasındadır:

İslam'ın şartlarının beş olması, beş vakit namaz, İslam hukukunda beş kategorinin mevcudiyeti, ehl-i beytin beş kişiden müteşekkil oluşu, bu durumu örneklemektedir (Schimmel, 1998: 129, 132-133).

3.1.1. Beş Rakamıyla İlgili Olaylar

Âşık, beş rakamıyla ilgili üç olay kümesinden bahseder: Kendisinin Amasya gezisi, Çanakkale Savaşı ve Kurtuluş Harbi.

Aynı zamanda risalenin ilk olay dizisi olan Amasya seyahati sırasında Amasya'ya seferlikten on beş gün sonra varması, beş Cemâl'le (Amasya mutasarrıfı, kendisi, kırılan sazını tamir eden usta, Amasya Mevlevihânesi şeyhi, Gülcemâl vapuru) karşılaşp burada beş gün kalması, âşığın risalesinin devamında sıralayacağı tesadüflerin de başlangıcını teşkil eder (3).

Bu seyahatin ardından I. Dünya Savaşı'nın çıktığını yazan âşık, akabinde Çanakkale Zaferi'nde de beş sayısıyla ilgili tesadüflerin olduğunu ifade eder. Bunlar şöyle sıralanır:

Zaferin 5 Mart'ta olması; yirmi beş senelik Kocamustafapaşa'da Ramazan Efendi Camisi yakınlarında beş odalı ikametgâhında 5. Ordu'ya mensup 5. Tümen'den beş subayı beş

gece misafir etmesi; bu subayların kendisine verdikleri şeker kutusunda beş şekerin kalması; Âşık Cemâl'in de bu beş şekeri beş köşeli Türk sancağının zaferi ve şerefi aşkına yemesi (4).

Son olarak Kurtuluş Savaşı'nda da beş sayısıyla ilgili tesadüfler arasında şunları saymaktadır:

Genel seferberliğin beş sene sürmesi, Yunanlılara karşı beş büyük zafer kazanılması, Türk ordusunun on beş günde İzmir'e girmesi, Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin beş gün beş gece sürmesi, Yunan başkomutanı Papulas'ın Sivrihisar'da bıraktığı nişanların sayısının beş olması, beş Yunan generalinin esir alınması, Paris Sulh Konferansı'nın beş gün devam etmesi, Mudanya Ateşkes Antlaşması'nı beş devletin imzalaması, sulhu müjdeleyen topların alafranga saat beşte atılması (5).

Yukarıda da görüldüğü gibi Âşık Cemâl, birçok olay içinde sadece beş sayısıyla ilgili olanlarına yer vermekte, diğerlerini görmezden gelmektedir. Ayrıca beşin katlarını da düşüncesinin delili olarak kullanmaktadır ki aslında sayıların katlarının bu şekilde hesabı oldukça eski bir geçmişe dayanmaktadır (Schimmel, 1998: 121-122).

3.1.2. Beş Rakamının Değeriyle İlgili Çıkarımlar

Şair, risalesinde beş rakamıyla ilgili tesadüfleri sıralarken, arada da bu rakamın değeriyle ilgili açıklamalar yapmaktadır. Müzikte usûl ve makamı gösteren çizgilerin ve sazın perdelerinin beş olmasını (4) örnek vererek müzik ve sazla başlar. Ardından kozmografya ile ilgili örnekler verir ki bunlar:

Dünyanın kıta sayısı, güneş etrafında dünyanın 365 günde dönmesi, dünya etrafında devreden yıldızların sayısı, en büyük yanardağ, nehir ve göllerle, en yüksek dağların hep beş tane olmasıdır. Biyolojiyle ilgili örnekleri ise, canlıların beşe taksim oluşu; insanın deri, kemik, kan, damar ve sinirden meydana gelişi; parmak sayısı; his sayısı; kafa, iki kol ve iki bacağın mevcudiyeti; sindirim sisteminin beş organdan müteşekkil olması; gözün beş aracının oluşu; hayatın dönemleri; ırklardır. Ardından dinden örnekler verir: Beş dinin varlığı, İslam'ın şartları, ezanın ve namazın vakitleri, Hz. Muhammed'in camisindeki minare sayısı, pençe-i âl-i aba. Son olarak zamanla ilgili örnekler vererek düşüncesini delillendirmeye çalışmaktadır: Bir günün zamansal bölünüşü, seher vakitinde horozların ötüş sayısı ve beşinci ötüşte şafağın atması.

Hatta risalesinin fiyatının on beş kuruş olmasını bile beş sayısına göre belirlemiş olan şair, bu konuda şunları yazıyor: “Beş kuruş olsa mesârifini korumayacak, 10 olursa beşin esaslarını beyan eden şu Seyahatname hesabı bozulmuş olacak.” (Aksel, 1977: 168).

3.2. Âşık Cemâl'in Kehanetleri

Seyahatnamenin en ilginç kısımları âşığın bazı olayları önceden öngördüğü iddialarının olduğu kısımlardır. Kehanetleri üç noktada toplanabilir:

3.2.1. Önceden İşaret Ettiği Hususlar:

Evkaf'ta çalışırken II. Meşrutiyet'in ilânından beş ay önce fes yerine külah giymesiyle “Hürriyet”in ilânına işaret edişi (7). Amasya'da tek telli sazıyla “Arş İleri” marşını söylemesi ki tek tel, “birlikten kuvvet doğar”

demektir ve bu kuvvet, Anadolu'da beş zafer kazanır (8). Lozan sulhundan beş ay önce külahına ay yıldız takarak, bu antlaşmayı müjdelemesi (7). Atatürk'ün şapka giydiği gün, külahını atarak melon şapka giymesi (s. 7-8). Kış ayında elbiseleri eskidiğinden 3. Kolordudan kaput verilmesi ve bunun tam bir askerî kıyafet oluşu (8).

3.2.2. Sakal Kesmesi:

Sakalını beş defa kesmesi de mühim olaylara işaretler. Âşık, ilk kez zevcesi için sakalını kestiğini söyler ve bunun üzerinde durmaz. İkinci keşişi ise Çanakkale Savaşıyla ilgilidir. Cemâl, bu durumu şu şekilde açıklar:

“Şöyle ki bıyıklarımı ve sakalın iki taraflarını bir günde, çenedeki kısmını da ertesini günde tıraş etmişim. Bıyık buruna yakın olmasına nazaran bıyığın tıraşı Arıburnu ve sakalın iki tarafının tıraşı Anafarta çenedeki kısım ise Seddül-bahir için idi ki fi'l-hakika bu tıraştan on beş gün¹⁴ sonra bu mevkilerden Beşinci Çanakkale Türk ordusunun hücumuyla düşman denize dökülmüştü.” (8-9).

Üçüncü kez sakalını kestikten on beş gün sonra Sakarya Savaşı kazanılmış (9), dördüncü keşişinde ilk defa şapka giyilmiş, beşinci keşiş ise Musul meselesinin Türklerin menfaatine uygun halledilişini müjdelemek içindir (9).

3.2.3. Çıngırak Çalması:

Şairin şapka giyilmesinden on beş gün önce çıngırak çalması, yeni bir devri müjdelemek içindir (9-10).

Gelecekte haber verme, velîler (Ocak, 1983: 103-11; Ocak, 1992: 90) ve meczuplarla (Abdülkadiroğlu, 2000: 31; Enfi Hasan, 2014: 145-146) ilgili anlatılarda sıkça görülen bir motiftir. Yazıya ulaşmamış toplumlarda (Lévy-

Bruhl, 2006: 104) ve Eski Türklerde de geleceği haber veren kâhinler (şaman) mevcuttu (Ocak, 1983: 105-106). Bu motife *Kur'ân-ı Kerim* ve hadislerde de rastlanmaktadır (Ocak, 1983: 104). Buna bağlı olarak özellikle tasavvufi eserlerde kevnî kerametler arasında zikredile gelmiştir (Selvi, 1990: 240). Dolayısıyla böyle güçlü bir arka plana dayanan, kehanet motifinin toplum nezdinde kabul görmesi şaşırtıcı değildir. Bu bağlamda özellikle meczupların söylediği önceden kimsenin anlamadığı ifadelerin sonradan çıktığıyla ilgili çok sayıda anlatı oluşmuştur.¹⁵ İşte *Amasya Seyahatnamesi*, bu edebiyat içinde ayrı bir yere sahiptir. Çünkü burada, öngörüyü gören kişinin bizatihi kendisi bu durumu ifşa etmektedir. Bu noktada Âşık Cemâl, yaygın anlayış olan kerameti açıklamamak sınırını zorlamaktadır. Her ne kadar bazı manevî hâlleri anlatmak eskiden beri mutasavvıfların takındığı bir tutum olsa da (Niyazî-i Mısri, 2014: 82-84; Eren, 1992: 158-160)¹⁶ genellikle hoş karşılanmaz (Ateş, 1992: 549-550). Ancak meczuplar bu noktada da diğer pek çok hususta olduğu gibi hoş görülmüştür.

Âşık Cemâl'in risalede şapka konusuna oldukça önem verdiği görülmektedir. Bu noktada *Amasya Seyahatnamesi* ile II. Mahmud devrinde, bizzat padişahın emriyle âşıklara söylenen "fes methiyeleri" (Öztelli, 1976: 117) benzerlik göstermektedir. Bu metinlerle ve *Amasya Seyahatnâmesi*'nde her iki devirde de tepki çeken yeni başlıklar (fes-şapka) övülmektedir. II. Mahmud devrindeki fes devrimiyile başlatılan bir sürecin son aşaması olan (Berkes, 2002: 547) şapka "ik-

tisasi", 30 Ağustos 1925'te Mustafa Kemal Paşa'nın Kastamonu gezisinde halka şapka giymeyi tavsiye etmesiyle başlamış, 25 Kasım 1925'te de kânun hâline getirilmiştir. Şapka iktisası belki de devrimler içinde halkın en zor sindirdiği olmuştur (Özdemir, 2007: 89). Şapkanın gayr-ı müslimlere ait bir sembol olarak görülmesi bu durumun ana sebebidir. Bu sebepten bazı köylerin ahali büyük kısmıyla o sırada Fransız egemenliğindeki Hatay'a göç etmiş, bazıları hayatının kalanını evinden çıkmadan geçirmiş, başındaki şapka görünmesin diye sokaklarda şemsiyeyle gezenler olmuştur (Özdemir, 2007: 94-95). Tepkiler bunlarla kalmamış, ülkede yer yer isyanlar çıkmış, bunlar "seyyar" Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından hızla cezalandırılmıştır (Tunçay, 2015: 157-164). Devri değerlendiren Tunçay (2015: 156), şu yorumu yapmaktadır: "*Sonradan doğan tepkilerin şiddetle bastırılması üzerine ise, hiç kimsede şapkanın pahalı olabileceğini söyleyecek hal kalmamıştır; çünkü görülmüştür ki, artık sorun fes ya da şapka değil, onlardan birinin giyileceği kafayı yerinde tutabilmektedir*". Bu noktada Âşık Cemâl'in tam anlamıyla hükümet taraftarı bir çizgide durduğu, hatta oldukça "modern" bir devrimi yine oldukça mistik biçimde temellendirdiği açıktır. Hatta Cemâl bununla da yetinmemiş, o günün şartlarında oldukça pahalı olmasına rağmen (Tunçay, 2015: 156, Sakal, 2007: 1314-1316), bir şapka temin etmiş ve bununla fotoğraf çekilerek risalesinin yeni baskısına eklemeyi ihmal etmemiştir. Önceden işaret edildiği üzere bir derviş olan Cemâl, tekkeler kapatılmadan önce iki

baskısının elimizde bulunduğu metinlerdeki fotoğraflarında derviş kıyafetindedir. Bunlardan ilkinde (bkz. foto 1), özellikle sağ koluna yaşlı hâlde bulunan teber, klasik bir seyyah derviş aksesuarıdır. Başta seyyah dervişlerin bir korunma silahı olan bu nesne, zamanla sembolik bir anlam kazanmıştır. Dervişlerin eline, mürşidin izniyle tekbir ve gülbang okunarak verilir (Atasoy, 2005: 257, Işın, vd.1999: 77). İkincisinde de (bkz. foto 2) başındaki külah ve sırtındaki aba (hırka) (Atasoy, 2005: 220-225), en bilindik derviş kıyafetleri arasındadır. Âşık Cemâl'in burada giydiği külah ile D'Ohsson'un çilehanedeki bir derviş, muhtemelen Halveti, tasvir ettiği resimdeki külah (D'Ohsson, 1790'dan aktaran Sevim, 2002: 146) çok benzemektedir. Ancak şapka devriminden sonra Cemâl, hem 1926'daki hem de bu baskıdan bir farkı olmayan 1927'deki seyahatname baskılarının ön kapağına melon şapkalı bir fotoğrafını koymuş (bkz. foto 3), böylece metnin muhtevasıyla uyumlu bir görüntü vermiştir. Bu noktada Cemâl'in hikâyesi, bu devir için tipiktir. Şapka iktisasından sadece beş gün sonra çıkarılan tekke ve zaviyelerin ilgasıyla ilgili kanunla kaldığı dergâhtan da olan Cemâl'in şapkaya yaptığı olumlu vurgu çok anlaşılırdır. Özellikle tarikat ve medrese çevrelerinin bu devrim karşısındaki konumları düşünüldüğünde, Cemâl bu grubun içinde olmadığını ispat etme derdinde gibi görünmektedir.

3.3. Açıklamalar

Âşık Cemâl, risalesinde bir takım açıklamalar da yapmaktadır. Böylece okuyucusunun yaptığı gariplikleri anlamasını sağlamaya gayret eder. Ön-

celikle sazının niçin tek telli olduğunu açıklar.

Öncelikle “tek”in vahdet anlamına vurgu yaparak, tek telin “vahdet-i milliye” anlamına geldiğini belirtir (4). Risalenin başka bir yerinde de bu ilk açıklamaya bağlı olarak konuya yeniden döner ve sazının tek teli olmasını “birlik”, bunu da “saadet” olarak vasıflar. Akabinde “saadet” kelimesinin beş harfli olduğunu, bunun da “millet, hükümet, ordu, mühimmat, para” olmak üzere beş şeyden hâsıl olacağını ifade eder (9-10).

Esasen tasavvufun temel meselesini teşkil eden “vahdet” konusu üzerinde geniş bir edebiyat oluşmuştur (Kara, 1990: 319). Baştan beri leyhte ve aleyhte olanların kalem münakaşasına sahne olmuş (Ateş, 1992: 508-516) bu kavramı, en sade şekliyle “varlığın birliği” olarak ifade etmek mümkündür. Âlemdeki tüm varlık ve filleri Allah'ın isimlerinin tecellileri olarak gören bu anlayış, Türk tasavvufunun da ana fikrini meydana getirir. Vahdet teriminin karşısı “kesret (çokluk)”tir. Kesret, aslında bir ilüzyondur. Ârifler, kesretten vahdete ulaşmaya çalışırlar. Âşık Cemâl, sazını beş telden bir tele indirmesi, kesretten kurtulup vahdete varmasına telmihtir. Tek telle çeşitli melodiler çalabilmesi de esasen çokluğun teklikten kaynaklandığına işaret eder. Bu yılların İstanbul'unda tekke sayısının 250'yi geçtiği (Kara, 2004: 414) hatırlanırsa, hemen herkesin bir şekilde ilişkide bulunduğu bu dünyanın temel kavramlarını kullanmanın ne kadar etkili olduğu anlaşılır hâle gelir. İşte Cemâl, bu ortak zihin dünyasının kavramları yoluyla kendisinin olayları önceden görebilmesinin

mümkün olduğunu vurgular. Buradaki mantık aslında oldukça basittir; âlemde her şey tek olana irca edilirse herkes onun bir yansımasıdır ve buna bağlı olarak bir kişi, Allah'a yakınlığı ölçüsünde ona ait fiillerin (bu örnekte “geleceği görebilme”) bir taşıyıcısı hâline gelebilir.

Dikkat edilirse şairin garip hareketlerini açıklamaya çalışması, aslında Foucault'un deyimiyle “yabancılaşmış” olmadığının bir göstergesidir. Foucault, meczubun deli gibi yabancılaşmış olmadığını, yani deliliğin şiddetli güçlerini harekete geçirmediğini, yabancılaşmış kişinin ise “tamamen anlam-karşıtı cephede” bulunduğunu yazar. Meczup ise “anlamın sıra değiştirdiği cephede”dir (2006: 564). Görüldüğü gibi Âşık Cemâl de sözde rastlantılara, nesnelere bambaşka değerler yükleyerek anlamların sırasını değiştirmektedir.

Cemâl'in açıklama yapma gereği duyduğu ikinci konu ise aşktır. Kelimenin Arap harfli imlâsının beş noktalı olmasından yola çıkar (10) ve “*Âlemi âlem eden üç harf ile beş noktadır / Âdemi âdem eden üç harf ile beş noktadır* (Türâbî)” beytine telmih yapar. Kâinatın Allah'ın Hz. Muhammed'e aşkından yaratıldığını ifade eder (11). Dünyanın dönmesi, yanar dağların kaynaması, denizlerin coşması hep aşktandır (11-12). Şair, aşkın da mecazi ve hakiki olmak üzere ikiye ayrıldığını söyledikten sonra (11), kendisinin nur-ı cemâline âşık olduğu saç-ı Leylâ'nın hasretinden saz çaldığını belirtir (12). Burada “saç”ın âşıkları kendine esir eden anlamı vurgulanmakta olup divan ve halk şiirinin en önemli

terimlerindenidir.

Âşık Cemâl, risalenin son kısmında aşkı anlamaya herkesin irfanının müsaade etmeyeceğini, “*saz-ı hakîkiyi can kulağı ile dinlemeğe muvafakıyyet ne büyük ne kadar mukaddes bir bah-tiyarlık*” (12) olduğunu hatırlatır. Yine bu meyanda:

Şu sözlerim inci yâkût bir pırlanta gümüş altın

Analayamaz ki bu sözleri kimin gönlü gizlidir

Temiz yürekli âdemler hakikatde bir insândır

Andan gayrı olanların cümlesi de hep nâdândır

Hakkın ulviyyeti 'ârife güneş gibi 'ayândır (14)

söylediği yukarıdaki mısralar da kendisinin bu ifadelerini anlamak için ârif olunması gerektiği, bu sözlerin gizli anlamları olduğu ifade edilmektedir. Tüm mistisizmler bilinmezliğin gücünü kullanırlar, bu bağlamda kendilerine inanmayanları da aşağı idraklilikle itham ederler. Görüldüğü gibi şair de benzer bir tutum sergilemektedir. Böylece sorunun kendi mantık silsilesinde olmadığını, anlayamayanların seviyesinin buna yetmediğini ifade etmektedir.

Sûfilerin “aşk” kavramından önce “sevgi (mahabbe)” terimini kullandığı bilinmektedir. Bu terimin Kur'ân'da da geçiyor olması terimin rahat kullanılmasını sağlamıştır. Aşk kavramı ise 800'lü yılların sonlarında ortaya çıkmış ve uzun süre kullanılmasından çekinilen bir terim olmuştur. Bunda, Kur'ân'da geçmemesi sebebiyle, oldukça uzun süre hem fakihler hem de sûfiler arasında tartışılması etkilidir. Özellikle Ahmed Gazali'nin kavramı

tasavvuf anlayışının merkezine yerleş-tirmesiyle “aşk”ın kullanım alanının giderek genişlediği görülür. Gazali'nin özellikle Fars şiirinin en önemli isim-lerini etkilemesi, bu bağlamda Fah-reddin Irakî ve Mevlana ile birlikte bu tesirin bir “girdaba” dönüştüğü söyle-nebilir (Karamustafa, 2012: 287-292). Bu durum, Fars edebiyatının etkisiyle Türk edebiyatında da aşk kavramının temel kavram hâline gelmesini sağla-mıştır. İşte Cemâl, tüm temel irfanî eserlerde işlenen aşk teması yoluyla evrenin ve kendi fiillerinin klasik bir açıklamasını yapmakta, böylece tenkit edilmesinin önüne set çekmektedir. Çünkü sonuç itibarıyla söylediği şey-ler, yüzyıllardır söylenenlerle uyum içerisindedir.

Sonuç

Risalede dikkate değer dört öge mevcuttur: Beş rakamı, kehanet, vah-det, aşk. Bu öğeler birbirleriyle ilişkili biçimde risale boyunca devamlı oku-yucunun karşısına çıkmaktadır.

Beş rakamı, Âşık Cemâl'in olay-ları dinî-tasavvufî şekilde temellen-dirmesinde önemli rol oynamaktadır. Kendince yaptığı çıkarımların hep beş sayısı etrafında kümelenmesi bunu sağlamaya matuf bir çabanın ürünü-dür. Böylece bu beşlerin şahadetiyle Cemâl kendisini “kutsal”la bağlantılı birisi olarak takdim edebilmektedir.

Kutsala yakınlık bazı olağanüs-tülükleri mümkün kılar. Bunların en önemlilerinden biri de gelecekte haber verebilmektir. Özellikle toplum-ların bunalımlı devirlerinde daha çok itibar edilen bu motif, temelde insan zihninin derinliklerinde yer alan çok

temel bir merakını tatmin etmektedir: “Sonum/uz ne olacak?”

Kehanet gibi bir güce sahip olma-nın kutsalla yakın olmakla söz konu-su olabileceği yukarıda belirtilmişti. İşte bu yakınlık, İslâm tasavvufunda vahdet-i vücûd olarak isimlendiril-mektedir. Ontolojik olarak Allah ile kul tam olarak “aynı” olmasa da “gay-rı” da değildir. Bu da kula bir takım güç ve yeteneklerin verilmesi anlamı-na gelir ki işte “kehanet” de bunlardan birisidir.

Böyle bir “vahdet” hâline ulaş-a-bilmek için kişinin tüm dünyayı bir köşeye bırakıp sadece Allah'a bağlan-ması gerekir. Bu durum “aşk-ı haki-ki” olarak isimlendirilir. Âşık Cemâl de gerek kıyafeti gerekse tavırlarıyla aşkta boğulmuş bir kişi görünümün-dedir. Ancak burada vahdet hâlinin “vahdet-i milliye” olarak da düşünül-düğü unutulmamalıdır.

Görüldüğü gibi eski İstanbul'un renkli simalarından biri olan Âşık Cemâl, 1926 yılında yayımladığı risa-lede, gerek yakın tarihte olan olayla-rı gerekse hemen bir yıl önceki şapka devrimini tamamıyla kutsal bir açıdan ele almış, bunlarla ilgili olarak kendi-sinin işaretlerinin gerçekleştiği iddia-sını ileri sürmüştür. Oysa seyahatna-menin baskıları karşılaştırıldığında 1925 yılında bu konuyla ilgili en ufak bir imâda bile bulunmadığı görülmek-tedir. Anlaşılan bir derviş olan Cemâl, inkılâpların tarafında olduğunu gös-termek sûretiyle bir tekkeye mensubi-yetini unutturmanın ve hatta hayatını bir miktar daha kolaylaştırmanın pe-şindedir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla bu noktada başarılı olamamıştır.

Ek: Amasya Seyahatnamesi

Muharrir ve Mürettebi

Tek Telli Türkiye'nin Yegâne Saz Şairi

Âşık Cemâl

İstanbul-Âmedî Matbaası

1926

[3] Beş kıtalı küre-i 'arz üzerinde emsâli görülmemiş beşlerin tesadûfât-ı garibesini beyân eden Amasya Seyahatnâmesi

İstanbul'da Silivrikapı haricinde Tepebağ nam mahallinde kain köşkünde sâkin Mazhar Bey'den beş telli olarak yadigâr sazının perdeleri de beş olduğu hâlde İstanbul'dan hareketle Bandırma'dan Bursa, Eskişehir, Ankara tarihiyle Amasya'ya kadar edilen seyahatte tesâdüf edilen cemâller de beştir. Şöyle ki umumî seferberliğin ilanından on beş gün sonra Amasya şehrine vusûlümde beş tellerden dört telleri çıkarılıp tek tel üzerinde çalınması Amasya mutasarrıfının mücib-i merakı olup şu sazın tek telinden 'Arş İleri marşını dinlemiş ve şu san'at-ı 'acibeye mütehayyir kalmıştı. Sazı çalan Âşık Cemâl, çaldıran mutasarrıfın ismi Cemâl, Amasya'da muhtâc-ı ta'mir olan sazı ta'mir eden Amasyalı sazıcı Cemâl, Amasya'da beş gün ikâmetgâhim olan Amasya mevlevihânesi şeyhi Şeyh Cemâl olup Amasya'dan Samsun'a muvâsalatımda bu sazla bizi İstanbul'a isâl eden vapur dahi Gülcemâl idi. Bu beş Cemâl [4] ile İstanbul'a 'avdetten sonra Çanakkale'nin meşhur 5 Mart zaferini mûte'akib yirmi beş senelik Koca Mustafa Paşa'da Ramazan Efendi câmi'-i şerifi havalisinde beş odalı ikâmetgâhimda Çanakkale'nin Beşinci ordusuna mensup beşinci fırkasından beş zâbit beş gün beş gece misafir kalmışlar ve kendileri için aldıkları ve bir miktarını yedikleri şeker kutusunda ne miktar şeker kaldıysa onları da beş zâbit Âşık Cemâl'e vermek üzere şeker kutusunun kapağını açtıkları sırada kutuda zuhûr eden şekerler de tamam beş şeker idi ki beş zâbit karşısında yıldızlı beş köşeli Türk sancağının zaferi ve şerefi 'aşkına bu beş şeker kemâl-i 'aşk-ı vatanla tenâvül olunmuştu.

Musikî nâmelerinin tek telden çıkarılması dinlemeden inanılmayacak bir san'at-ı 'acibe ve garibeden olup hatta usûl ve makâmâtı gösteren notada dahi çizgiler

de beştir. Vahdet-i milliye şerefine tek tel ile çalınan sazımın beş perdesinde bir hikmet var. Çünkü umumî seferberlikte tamam beş sene devam eylemişti ve bu beş sene zarfında Çanakkale'nin Beşinci Türk ordusu ve bu ordunun bilhassa fedâkâr fırkası da Beşinci fırkası idi. Anadolu Yunan harbinde dahi Türkler beş büyük zafer kazanmışlardı ikisi iki defa¹⁷ vaki' olan İnönü muharebesi, Dumlupınar, Sakarya, İzmir'dir. [5] İzmir'e giren Türk ordusu on beş günde İzmir'e vâsıl olmuş şu beş büyük Anadolu zaferinde cereyân eden meydan muhârebeleri de beş gün beş gece devam eylemişti. Yunan başkumandanı Papulas 'acele ile telaşından Sivrihisar'da bıraktığı nişanları da beş, Türk ordusuna esir olan Yunan generalleri de beştir. Sulh için Paris'te teşekkül eden konferans dahi beş gün devam eylemişti. Ve bu konferansı mûte'akib Mudanya'da teşekkül eden mecliste protokole vaz'-ı imzâ eden hükümetler, Türkiye, Fransız, İngiliz, İtalyan, Yunan'dır ki beştir. Sulhu tebşîr eden toplar da İstanbul'da alafranga sa'at beşte atılmıştı. Bu beşlerde bir hikmet ve bir esrâr olduğuna delil şu üzerinde yaşadığımız küre-i 'arz dahi beş kıt'adan ibaret olmasıyla beraber üç yüz altmış beş günde güneşin etrafında devr eden küre-i 'arzun etrafında seyr eden yıldızlar da beş, dünyada yanar dağlar en büyük nehirler en yüksek dağlar en büyük göller de beştir. Beş kıt'alı işbu küre-i 'arz üzerinde mahlûkât dahi beş kısımdır: Havada uçanlar, deryâda yüzenler, dağlarda ormanlarda vahşi gezenler, deve gibi koyun gibi insana mûnis olan hayvanlar, bir de hayvân- nâtık olup bunların cümlesinden eşref olan insanlardır. Eşref-i mahlûk olan insanların deri, kemik, kan, damar, sinirden bu beş maddeden teşekkül eden vücutlarında [6] parmaklar dahi beş olup dördü kafada, biri de parmak uçlarında olmak üzere insanların görmek, dinlemek, koklamak, yemek ve duyguya ya'nî şu beş hissiyâta mâlik oldukları şüphesiz olup insanların bir kafa iki kol ve iki bacakla vaz'iyeti de beştir: Ağız, grtlak, boru, mi'de, bağırsak olarak vücûd-ı insânide yemek taksimâtı da beştir. En nurlu 'azâ gözdür. Beyazı renkli bebeği kirpiği ve kapağı ile göz de beş vâsıtadan teşekkül eylemiştir.

Hatta insânın hayatı da tufüliyyet, sabâvet, şebâbet, kühûlet ve şeyhûhet olarak beşe tak-sim edilmiştir. İnsanların hatta cinsleri de beyâz, siyâh, kırmızı, sarı, esmer olarak beş-tir. İnsanların İslâm'dan gayri tabî' olduklarını dinler de beştir ki Ortodoks, Katolik, Mecûsî, Protestan, Nasârî'dir. İslam'da dahi İslam'ın şartı beş, ezan beş, namaz da beş vakittir. İslam peygamberinin Medine'deki câmi'-i şerif minareleri de beş, İslam'ın serdarı pençe-i âl-i 'abâ da beştir. Beşe münkasım vaktin eşrefi seher vakti olup seher vaktine kadar horoz-lar da beş defa ötüyor, beşinci ötüşte şafak atıyor, böyle latif bir vakitte uyanık olanların vücûdları sıhhatte, akılları başında, rızık-ları¹⁸ bol bereketli, gönülleri şen olur. Hal-buki beş kıt'alı dünyada beş cins insanların kısım-ı a'zamı böyle mukaddes ve ferahnâk bir zamanı uykuda geçiriyorlar. [7] Şu seher vaktiyle beraber beş manzaranın bir yere gel-mesi kalb-i insanı en ferahnâk eden bir ha-kikattir. Şöyle ki evvela vakt-i seher sâniyen akar çağlar su sâlişen güle âşık olan bülbülün sadâ-yı ferahfezâsı râbian yeşillik çemenzâr hâmisen şu dört manzarayı cennet gibi gös-teren ve insanların gönüllerinde tecellî ve te-nevvür eyleyen beş noktalı 'aşktır. 'Aşk gayet kuvvetli bir câzibeye mâlik bir hakikattir ki cânânına âşıkı îsâl eden işte bu aşktır. Büt-ün kainat işbu seyahatnamedeki beşlerin tesâdüfât-ı garibesine hayrân olup bu beşlere inzimâm eden bir beş daha var bu beşlerin birincisi Âşık Cemâl da'iniz İstanbul'da Evkaf Muhasebe-i Umumiye kaleminde kâtib iken zuhûr-ı hürriyetten beş mâh mukaddem fes yerine külah giyip külah ile kaleme devam ve zuhûr-ı hürriyete kadar külah ile ifâ-yı vazife eyledim, binaen'aleyh o külah hürriyeti tebşîr eden bir külah idi.

İkincisi Lozan Konferansında başta İs-met Paşa hazretleri olduğu halde, tamam beş murahhas tarafından imza edilen sulhu beş ay evvel bu külahâ şanlı Türk bayrağının şan-lı nişanı olan bir ay yıldız koymakla tebşîr ey-lemişim. Binaen [aleyh] bu ay yıldız da sulhu ve müteakiben şerefzuhûr eden Cumhuriyeti tebşîr eden tarihi bir ay yıldızdır. Beşlerin üçüncüsü emr-i cumhuriyete derhal icâbetle reis-i cumhurun iktisâ buyurdukları günü

kûlahımı der'akab [8] başımdan atarak onun yerine melon şapka giydim ki hem medenî ol-duğumu âlem-i medeniyete isbat ve hem de cumhuriyetin âlem-i medeniyette Türk'ü ve te'alisini 'asrın teceddüdât-ı vatanpervânesini tebşîr eyledim. Dördüncüsü de mevsim-i şitâda şedit ihtiyaç beni kaputsuz bırakmıştı. Mahfaza-i hayatım için Üçüncü Kolordu ku-mandanlığından bir kaput ihsânını istirham eylemiştim. Lutfen terhîmen ihsân buyrulan bu kaputa ordu zabitanından bir zâbit efendi tarafından kırmızı zırlı askerî bir pantolon ve askerî bir şapka zuhûr edince tamamıyla bir kıyafet-i askeriyi ihrâz eyledim ki bu çar-şıdan alınıp mahsus bir telebbüs değildir. Şu dört tebşîrâtâ inzimâm eden beşinci tebşîrân da şudur: Şöyle ki sazımın tek teli Amasya'da "Arş İleri" marşını çalmıştı. Tek tel ile çalın-masındaki ihtirâ-i acibeden başka tek telden maksad birlikteki kuvvettir ki işbu kuvvet Anadolu'daki beş büyük zaferi temin eylemiş-tir. Birlik kuvvetiyle vatanın cây-ı a'dâdan kurtulacağını Amasya'da sazın tek teli tebşîr eylemiştir. Şu beş tebşîrâtımla beraber hatt-ı müddet-i ömrümde sakalımı da beş defa tıraş eyledim. Birinci tıraş zevce-i mutallakama sa-kalsız resmimi göndermek fikriyle olan tıraş olup ikinci tıraş siyasi bir tıraştır, bu tıraş şu sûretle vuku'a gelmiştir. Şöyle ki bıyıklarımı ve sakalın iki taraflarını bir günde, çenedeki kısmını da ertesi [9] günde tıraş eylemişim. Bıyık buruna yakın olmasına nazaran bıyığın tıraş Arıburnu ve sakalın iki tarafının tıra-şı Anafarta çenedeki kısım ise Seddü'l-bahir için idi ki fi'l-hakîka bu tıraştan on beş gün sonra bu mevkilerden Beşinci Çanakale Türk ordusunun hücumuyla düşman denize dökülmüştü. Üçüncü tıraş Yunan ordusunun Sakarya'ya dökülmesinden on beş gün evvel Kadıköy'ünde bir berbere edilmişti ki işte bu tıraş Anadolu'daki şu müdhiş muzafferiyeti tebşîr eden siyâseten bir tıraştır. Dördüncü tıraş külahı atıp şapka giydiğim gün icrâ edil-mişti ki her vaz'iyet ve kıyafet-i medeniyyeyi tamamiyle ikmâl için idi. Beşinci tıraş ancak Musul mesele-i mühimmesinin şanlı Türki-ye cumhuriyeti lehine ve menâfi'ine muvâfık olarak hallini tebşîrdir. Bu tebşîrat kerâmete müstenid olunmayıp insanlar da tabiatta

mevcûd olan hüsn-i kable'l-vuku' noktasına aid bir keyfiyettir şu beş tıraştan sonra tekrar altıncı tıraşa girmek beş hesabını bozmak demektir bahusus ihtiyarlığımı beraber meslek-i şâirâne ve âşıkâneme sakal daha muvafıktır. Tek telin çalınmasındaki san'at-ı 'acibe ve garibeden başka bir teldeki maksadım Türklerin birlik kuvvetiyle sa'adete nailiyetini Allah'dan hâlisâne bir temenni olup beş harften ibâret sa'adet kelimesindeki manâ-yı hakikat millet, hükümet, ordu, mühimmât, para ki şu [10] beşin bir yerde ictimamında, mündemictir. Şapka iktisâsından on beş gün evvel açık sadalı bir çingırakla sazım omuzumda livâ-i san'atım diğer elimde olarak çingırağı vurarak çingırağın açık sadâsından İstanbul'un cadde sokakları çingırdıyordu. İstanbul ahâli-yi muhteremesi bu çingırağın vuruşundan herkesi çağırısın da sazım çaldırılınsın fikrine 'atf ediyorlar çokları Âşık Cemâl'e deli nazariyle bakıyorlardı. Halbuki yeni 'asra girilip şapkalar giyileceğini şu saha-yı medeniyette Türklerin te'ali ve terakkiyatını tebşir idi. 'Aşk-ı vatan her şeye galebe çalan zevâl bulmaz bir kuvvettir işte bu kuvvet 'umum İstanbul halkına karşı bu mübâşir-i medeniyet olan çingırağı vurduruyordu kâinat nâmım Tek Telli Âşık Cemâlim kalem-i nâçizânemle mümkün olduğu kadar ahvâl-i 'aşka dâir beyânatımı da 'arz edeyim.

Ma'lûm olsun ki şu beş noktalı 'aşk beş kıt'ah dünyâda kıymet ü bahâ takdir olmaz bir cevâhir-i hakikattir ki Hazret-i Âdem'den şimdiye kadar küre-i 'arzda yaratılan ve yaratılmakta olan dilberlerin güzellerini dürlü dürlü boyalara boyayan kaşları kirpiklerini güzel tanzim eden ağaçların yapraklarındaki renkleri çiçeklerdeki nev nev elvânı ve cem-i eşyânın tabii renklerini veren en mâhir mühendisleri dâhileri hayrân eden dünyânın manzara-yı tabiiyyesinde [11] kemâl kudreti gösteren, sular, çağlayanlar nehirler çaylar ırmaklar dereler hep deryâya akıp giderek had ü kenarı olmayan deryâ içinde bunca hayvânât gûna günü halk¹⁹ eden Kaadir Allah'ın Hazret-i Muhammed'e 'aşkıdan bu âlemler şu kâinat yaratılmıştır. Doğrudan doğruya yalnız Cemâlullah'a olan 'aşk-ı hakikî 'aşk olup Allah'ın yarattığı güzellere

'âşık olanların 'aşkı da mecâz-ı 'aşkidir. Güzellere âşık olanlar kâinat pek çok ise de bu güzellereki cemâlin zevâlê mahkûmiyetini idrâk ile o Cemâl-i Lâyezâl'e 'âşık olanlar nisbeten pek azdır. Bir şey ne kadar kıymetsiz ise o derece çok olduğu gibi bir şey ne kadar kıymetdâr ise o nisbette de pek azdır. Kaldırım taşlarıyla mücevherât taşları arasındaki kıymet kadar fark-ı 'azim vardır. Fakat bu 'aşk-ı mecâzî 'âşıkı tedricen hakikîye isâl eder. Çünkü mecâz hakikatın köprüsüdür ki hakikate işte bu mecâz köprüsünden geçilir. Fennen ve 'aklen müsbettir ki bu kâinat ve cümle eşyâ bir takım eczâdan teşkil eylemiştir. Meselâ bir tahta bir testere ile kesildiği ve bir demir eğelendiği zaman hâsil olan yongalar işte o tahta ve o demirin cüzleridir. Bu cüzleri bir bir araya getiren bir câzibe vardır ki küre-i 'arızın bu câzibesi ancak 'aşktır.²⁰ Kürenin mu'allakta devrânı 'aşk olduğu gibi mahlûkâtın²¹ her biri gûnâ sevda ve efkâra düşmesi de [12] 'aşkın asârı ve ahvâlidir. Küre-i 'arzda yanar dağların yanması 'aşktan nâşî olup deryâların coşması rüzgârların esmesi nehirlerin ırmak çayların çağlaması çemenzârlarda kuzuların koyunların melemesi güle âşık olan bülbülün feryâdı hülâsa her şey 'aşktır. Bütün âlemleri 'aşk-ı hakikî ihâta eylemiş ve bu 'âlemlerin ve bizlerin esbâb-ı hilkatini ancak²² bu 'aşk teşkil eylemiştir. Dilberâna mübtelâların hicrânlı gözlerine uykuların harâm olması hep bu ahkâm-ı 'aşktan olup hakâyık-ı 'aşkın esrârına vâkif ehl-i kemâl ve 'urefânın vicdân-ı hakimânelerinde çalınan saz-ı hakikîyi can kulağı ile dinlemeğe muvafakıyyet ne büyük ne kadar mukaddes bir bahtiyarlıktır ki hikmet hazinelerine mâlik eden şu bahtiyarlığa karşı milyonların sa'adete dünyâda hayât sürenlerin bahtiyarlıkları güneşe nisbetle bir yıldız veya bir idâre kandili mesâbesindedir. Mademki Tek Telli Âşık Cemâlim ben de nûr-ı Cemâline âşık olduğum ol saç-ı Leylâ'nın hicrân günlerini sazımla geçiriyorum bu hicrân günlerinin nâr-ı ızdırabını sazımla teskine çalışıyorum. Âlâm-ı hicrânı teskine hâdim şu sazım anıncün çalınmak cânânı devâsız derd-i 'aşkın bir tedâvî ve dermânıdır. Saz bir âlet-i 'aşktır,

hakâyık ve ahvâl-i 'aşk sazın o tek telindeki nağmelerinde gizlidir.

Hemân Cenâb-ı Hak 'aşk-ı hakîkiye nâil olan Hak âşıkları [13] hürmetine şanlı cumhûriyeti ilelebed pâyidâr buyursun. Binaen'aleyh işbu *Amasya Seyâhatnâmesi*'ni cihânı ehl-i kemâl ve 'îrfân olan insânlarına kıymetdâr ve müfiddâr bir yâdigâr olarak takdim ediyorum anlayanlar anlasın Türkiye'nin yegâne Tek Telli Saz Şairi Âşık Cemâl 'ibâresini muharrer tabelamla²³ ve şu matbu' *Amasya Seyâhatnâmesi*yle şahsım dört manzara teşkil eylemektedir. Beşincisi de gözlerden nihân nûr-ı cemâli gönlümde 'ayân olan gönlümün öbür Leylâsıyla beş manzarada on beş senedir bi-karâr bir seyrândayım. Türkiye'nin yegâne Tek Telli Saz Şairi olduğumdan vüs'atim dâiresinde tulû'ât olan eş'arımı da ber-vech-i zîr kâri'in-i kirâm hazerâtına takdim ediyorum.

Bu kitâbım bir hâtıra-i yâdigâr
Tek telli ancak dinleyene âşikâr
Tanburcu Osman bile bunu çalamaz
Olmuş iken Türkiye'de nâmdâr
Bir tel birlik kuvvetini gösterir
Buldu halâsı birlik ile şu diyâr
Tel bir saz da bir dostumun 'aşkına
Beni 'aşka düşüren ol zülf-i yâr
On beş yıldır saz omuzda rûz [ü] şeb
Gençlik gitti oldum artık ihtiyâr [14]
Bu ay yıldız serpûşümde bir nişân
Cumhûriyet pâyidâr ol pâyidâr
Derd-i 'aşkın çâresi yok Lokmanda
Sırr-ı 'aşkı anlayanlar bahtiyâr
Döner fermân-ı Sübhânla hiç durmayıp
şu kâinât
Her biri bir sevdâya düşmüş ne hikmet bu
mahlûkât
Ne kudrettir bir kere bak sen 'ibretle şu
masnû'ât
Ârifâna şu âlemde esrâr-ı hikmet gizlidir
Şu sözlerim inci yâkût bir pırlanta gümüş
altın
Anlayamaz ki bu sözleri kimin gönlü giz-
lidir
Temiz yürekli âdemler hakikatte bir
insândır
Andan gayrı olanların cümlesi de hep
nâdândır

Hakkın ulviyyeti 'ârife güneş gibi 'ayandır
Anın kuvvet kudretine bütün kâinât
hayrândır

Her birinin murâdları vardır hazînesinde
O ne büyük bir Allahdır
Her derdlere o dermândır
Bu sözler 'Âşık Cemâlden 'ârif olan
insândır [15]

Vicdân insânda nişân şübhesiz nûr-ı
'îrfândır

Hilkat-i kâinâta sebep 'aşktır böyle bil
ancak

Bahtiyâr âh şu cihânda sırr-ı 'aşkı anla-
yandır

Çatma²⁴ sen şu tahta parçası sazıma be-
hey 'ârif

Bu gönlümdeki nağmeler Fırat gibi çağ-
layandır

Doğru görelim işleri birlikten ayrılmaya-
lım

Doğruların yardımcısı çünkü Cenâb-ı
Yezdândır

Bu 'âlem kimseye kalmaz hepsi hiçtir
hepsi boştur

'Âkil ancak gönlünü ol yaradana bağla-
yandır

Yaşa ey şanlı cumhûriyet yaşa sen binler
yaşa

Zuhûrun o Kibriyâdan bize büyük bir
ihsândır

Bir halaskâr-ı vatandır o Reis-i
Cumhûrumuz

Yaşasın muhterem Gâzi hakkıyla bir
kahramândır

Türk ordusu Türk ordusu

O zâbitânlar o paşalar

Hak nazardan saklasın

Hepsi arslan oğlu arslandılar

'Aşk-ı vatan âteşi sinemde yanar tüter her
an [16]

Yedi deryâda söyündüremez bir âteş-i
sûzândır

Şanlı hilâlin 'aşkına

Şu tek telli sazımla ben

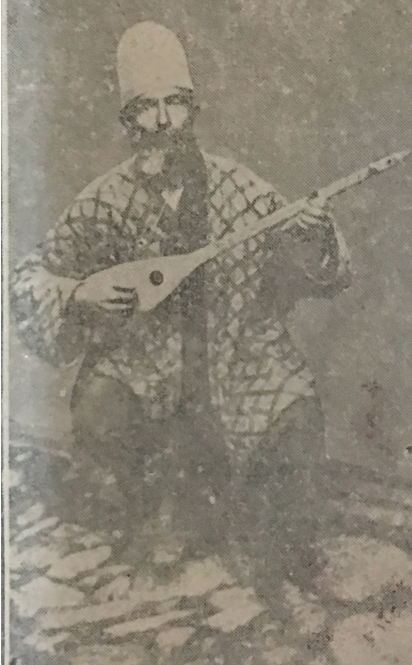
Seyrândayım bi-karâr böyle haylice
zamândır

Şu tek teli dinlemeyen buna asla inana-
maz

Çalan 'Âşık Cemâl amma çaldıran 'aşk-ı
vatandır.

Fotoğraf 1 (Kaynak: Ahmed Cemâl. *Beş Cemâli Müjdeli Cilveli Vatani ve Siyasi Amasya Destanı*. İstanbul: Matbaa-i Hayriye, [ty].) (Ankara Millî Ktp 1994 AFİŞ 849)

Fotoğraf 2 (Kaynak: Âşık Cemâl. *Amasya Seyahatnâmesi*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1341. Ön kapak)

Fotoğraf 3 (Kaynak: Âşık Cemâl. *Amasya Seyahatnâmesi*. İstanbul: Âmedi Matbaası, 1926 ön kapak)

Fotoğraf 4 (Kaynak: <https://www.tarihtarih.com/?Syf=4&Fa=2&Id=251643>) (17 Nisan 2017)

NOTLAR

- 1 Avrupa için (Foucault, 2006), İslam dünyası için (Dols, 2013); dünya çapında bir değerlendirme için ise (Scull, 2017).
- 2 Bu bağlamda Süheyl Ünver'in 19. yüzyıla ait bir mecmuada tespit ettiği *Delinâme* isimli bir manzumede elli beş deli çeşidi mevcuttur (Kılıç, 2013: 220-222).
- 3 Anadolu'yu örnekleyen çok fazla çalışma yoktur. Örnekler için bkz. Kastamonu (Abdülkadiroğlu, 2000); Yozgat (Karakaya, [t.y.]); Manisa (Pehlivan, 2012: 87-88; 216-220); Giresun (Aça, 2013).
- 4 (Yücer, 2004: 175)'deki Sinani kaydı hatalıdır. Tekkenin içindeki 1842 tarihli levha en azından bu tarihten beri Sünbülüyye'de olduğunu göstermektedir (Tanman, 1990: 139).
- 5 (İstanbul, 1993: 360)'da şairin evlenme tarihi olarak verilen 1874 yılının hatalı olduğu açıktır. Bu sırada 19 yaşında olduğu bilgisi doğrusa, evlendiği yıl 1893-1894 arasındadır.
- 6 Bu seyahatnamenin 1928 baskısından naklen (Aksel, 1975: 7447). Aksel'in yazısının tekrar basımı şu kitapta yapılmıştır: (Aksel, 1977: 165-169). Fakat makalede olan ve bizzat Malik Aksel tarafından yapılmış olan

Âşık Cemâl'in resmi, kitapta yer almamaktadır; (Göktürk, 1959: 1147)'de bu olay daha farklı bir şekilde anlatılmaktadır: "*Bir gün şeyhinin Tepebağındaki köşkünde, Muzaffer Bey namındaki bir zat kendisine beş telli bir saz hediye etmiş,(...)*"; (İstanbul, 1993: 360) da muhtemelen Göktürk'ü takiben, aynı şekilde zikretmektedir.

- 7 (Âşık Cemâl, [t.y.]'deki şu mısralar bu tarihin tespit edilmesine imkân vermektedir: Uhudun lağvından iki gün akdem Arş ileri marşını çaldı da geldi Bilindiği gibi uhud, kapitülasyonlara verilen isimdir. Kapitülasyonlar ise 8 Eylül 1914'de kaldırılmıştır (Külünk, 2006: 31-32).
- 8 (Âşık Cemâl, [t.y.]'de 7 Eylül'de Samsun'a gittiğini söylemektedir. Bu durumda Amasya Mevlevihanesi'nde beş gün kalması imkânsızdır.
- 9 *Amasya Seyahatnamesi*'nde fotoğrafı vardır. Bkz. Fotoğraf 1.
- 10 Diğer manzumeleri için bkz. (Âşık Cemâl, [t.y.]; Âşık Cemâl, 1341: 6-8; Aksel, 1977: 168-169).
- 11 Sadece bir örnek olarak bir başka İstanbul meczubu olan Pazarola Hasan Bey'le ilgili inançlar için bkz. (Karakışla, 2014: 65-77).
- 12 Dört rakamı üzerine bina edilen bir eser için bkz. (Ekinci, 2012: 427-428). Ancak bu eserin, *Amasya Seyahatnamesi*'nde beş için yapıldığı gibi dört sayısına esrarengiz bir hava katmak amacıyla olmadığı da belirtilmelidir.
- 13 Buradan itibaren *Amasya Seyahatnamesi*'nden yapılan alıntılarda sadece sayfa numarası verilecektir.
- 14 Âşık Cemâl, İngilizler tarafından ilk boşaltılan cepheler olan Arıburnu-Suvla'nın tasfiyesinden saymaya başlasa bile diğer cephenin kapanması on beş günden fazla sürmüştür (Mütercimler, 2010: 712).
- 15 Örnek metinler için bkz. (Ebu'l-Kasım, 2013; Lâmi'izâde, 1997: 119-178; Enfi Hasan, 2014: 148-150).
- 16 Bu noktada özellikle 13. yüzyıldan itibaren bu tavrın değiştiğini ileri süren bir yaklaşım için bkz. (Öztürk, 2013: 219).
- 17 Metinde "iki defa" ifadesi mükerredir.
- 18 Metinde "zerkleri".
- 19 Metinde "halkı".
- 20 Metinde "âşık".
- 21 Metinde "meclûkatın".
- 22 Metinde "atacak".
- 23 Metinde "talebemle".
- 24 Metinde "çakma"

KAYNAKÇA

- Abdülkerimoğlu, Abdülkadir. *Delilerin Velisi Eşref*. Ankara: Anıl Matbaa ve Ciltevi, 2000.
- Aça, Mustafa. "Kent Kültüründe Deliler ve Delilerle İlgili Anlatılar: Giresun Örneği", *Millî Folklor* 97 (Bahar 2013): 91-110.
- Aksel, Malik. "Eski İstanbul'dan: Tek Telli Sazsairi Âşık Cemâl", *Türk Folklor Araştırmaları* 315 (Ekim 1975): 7447-7448.
- Aksel, Malik. *İstanbul'un Ortası*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.
- Artvinli, Fatih. *Delilik, Siyaset ve Toplum Toptası Bimarhanesi (1873-1927)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2013.
- Âşık Cemâl. *Beş Cemâlli Müjdeli Cilveli Vatanî ve Siyasî Amasya Destanı*. İstanbul: Matbaa-i Hayriye, [ty]. (Ankara Milli Ktp 1994 AFİŞ 849)
- Âşık Cemâl. *Amasya Seyahatnâmesi*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1341.
- Âşık Cemâl. *Amasya Seyahatnâmesi*. İstanbul: Âmedi Matbaası, 1926.
- "Âşık Cemâl", *Cumhuriyet* 2 Mart 1930: 3.
- Atasoy, Nurhan. *Derviş Çeyizi -Türkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi-*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005.
- Ateş, Süleyman. *İslâm Tasavvufu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1992.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Çobanoğlu, Özkul. *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- d'Ohsnon, Mouradgea. *Tableau général de l'Empire Othoman, 2*. Paris: Imprimeire de Monsieur, 1790.
- Dols, Michael W. *Mecnun: Ortaçağ İslam Toplumunda Deli*. Çev. Didem Gamze Dinç. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2013.
- Ebu'l-Kasım en-Neysabûri. *Akıllı Deliler*. Çev. Yahya Atak, İstanbul: Şule Yayınları, 2013.
- Ekinci, Ramazan. "16. Asırda Yazılmış Mensur Bir Nasihat-nâme: Abdülkerim bin Mehmed'in Nesâyihü'l-Ebrârî". *Turkish Studies* 12 (Spring 2012): 423-441.
- Enfî Hasan Hulûs Halvetî. *XVI. ve XVIII. Asırlarda Yaşayan Veliler ve Deliler -Zekiretü'l-Müteahhirîn-*. (Haz. Mustafa Tatcı, Musa Yıldız). İstanbul: H Yayınları.
- Eren, Sıddık Nâci. *Allah'a ve Resûlüne En Yakın Yol*. İstanbul: Demir Kitabevi, 1992.
- Foucault, Michel. *Akıl ve Akıl Bozukluğu Klasik Çağda Deliliğin Tarihi*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 2006.
- Göktaş, Uğur. "Meczuplar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, V*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Göktürk, Hakkı. "Âşık (Tek Telli Sazsairi Cemâl)", *İstanbul Ansiklopedisi, 2*. (Haz. Reşat Ekrem Koçu). İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti. Yayınları, 1959: 1146-1147.
- Işın, Ekrem, Selahattin Özpalaşık. *Hoş Gör Yâ Hü" Osmanlı Kültüründe Mistik Semboller Nesnelere*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- İstanbul, "Âşık Cemâl", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1*. İstanbul: Toplumsal Tarih Vakfı, 1993: 360.
- Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990.
- Kara, Mustafa. *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Sır Yayıncılık, 2004.
- Karakaya, Yusuf. *Delisinden Velisine Yozgat (Boş Dünyaya Boş Tapu)*. Ankara: Ankara Ofset, ty.
- Karakışla, Yavuz Selim. *Eski İstanbul'un Delileri Pazarola Hasan Bey (1885-1926)*. İstanbul: Akıl Fikir yayımları, 2014.
- Karamustafa, Ahmet T. "İslam Tasavvuf Düşüncesinde Yunus Emre'nin Yeri", *Yunus Emre*. Ed. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012: 287-305.
- Kılıç, Rüya. *Deliler ve Doktorları -Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik-*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Koçu, Reşad Ekrem. "Deli, Deliler", *İstanbul Ansiklopedisi, 9*. İstanbul: Koçu Yayınları, 1966.
- Kurtuluş, Meriç. "Osmanlı'nın Meczûbları ve Mecnûnları: Erken Modern Dönemde Hastaneler ve Deliliğe Bakış", *Millî Folklor* 112 (Bahar 2017): 100-113.
- Külünk, Muhammet Emin. *Kapitülasyonların Kaldırılması (1914)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Lâmi'îzâde Abdullah Çelebi. *Latifeler*. Haz. Yaşar Çalışkan, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Lévy-Bruhl, Lucien. *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler*. Çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006.

- Mauss, Marcel. *Sosyoloji ve Antropoloji*. Çev. Özcan Doğan, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2005.
- Mütercimler, Erol. *Gelibolu 1915*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2010.
- Niyazi-i Musri'nin Hatıraları*. Haz. Halil Çeçen, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- Okutan, Gülten. "Cemâl", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, 2. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2002: 425.
- Osmanzâde Hüseyin Vassaf. *Sefîne-i Evliyâ*, 3. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Özdemir, Kamuran. *Cumhuriyet Döneminde Şapka Devrimi ve Tepkiler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Öztelli, Cahit. *Uyan Padişahım*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1976.
- Öztürk, Eyüp. *Velilik ile Delilik Arasında – İbnu's-Serrâc'ın Gözünden Muvelleh Dervişler-*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- Pehlivan, Gürol. *Manisa Şehrinde Evliya Kültü*. İzmir: Manisa İl Özel İdaresi İl Genel Meclisi Yayınları, 2012.
- Safer Baba. *İstulâhât-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. İstanbul: Heten Keten Yayınları, 1998.
- Sakal, Fahri. "Şapka İnkıabının Sosyal ve Ekonomik Yönü Destekler Köstekler". *Turkish Studies* 2/4 (Fall 2007): 1308-1318.
- Schimmel, Annemarie. *Sayıların Gizemi*. Çev. Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 1998.
- Schimmel, Annemarie. *İslamın Mistik Boyutları*. Çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 1999.
- Scull, Andrew. *Uygurluk ve Delilik –Kitabı Mukaddes'ten Freud'a, Tımarhaneden Modern Tıbbı Akıl Hastalığının Kültürel Tarihi-*. Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Selvi, Dilaver. *İslâm'da Velâyet ve Kerâmet*. İstanbul: Umran Yayınları, 1990.
- Sevim, Mustafa (Haz.). *Gravürlerle Türkiye İstanbul 3*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Tanman, Baha. *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri, 2-1 Katalog*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015.
- Tuzcu, Ali. *İlkçağlardan Cumhuriyete Seyahatnâmelerde Amasya*. Kayseri: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2007.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1997.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Toplum Yapısı ve Soyaçekme*. İstanbul: Doruktekin Yayıncılık, 1971.
- Yücer, Hür Mahmut. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.